

Pisale: Tanja Šljivar, Dušica Dražić i Mirjana Dragosavljević

KIŠE DRUGAČIJE PADAJU

ŠUMA:

Majka
Ćerka
Sestrica
Prašuma
Država
Veštica
Obešena baba
Autorke

Problem govora organizma poput šume na Pešteru, već u ovom prvom pokušaju dodjeljivanja teksta u neprestanom nastajanju, postavlja se kao imanentno antropocentričan. Govor, jezik, od kog su ljudi napravljeni, ali ne i šuma, postaće kasnije u tekstu i temom šumskog govora, a ne samo, kao sad na početku — pitanjem forme. Takođe u segmentu PARLAMENT U ŠUMI — razmatraće se dalje koje to stablo, koji to pojedinačni ili zbirni organizam, koji to žbun ili pečurka ili grančica u tom (ili u svakom) trenutku govori. Odluke poput onih da li je šumski glas ljudski, ili je generički, da li je muški, ženski, gender nonconforming, horski ili singularan, u ovom trenutku još uvijek nisu donesene. Sigurno je da kroz šumu govori još neko, kroz šumu dakle sasvim sigurno govori i otac, a i autorke, ponekad. I kroz oca govori neko, majka, često, i kći, i šuma, takođe. Jezik kojim šuma govori je maternji jezik autorki, koji je onda preveden na engleski (jezik prijava i savremene umetnosti). Šuma, ni kriva ni dužna, ne položivši ni jedan ispit na kursevima jezika ipak tečno i po potrebi govori brojne ljudske, slovenske i germanske jezike.

Drugi glasovi joj se priključuju. Glasovi bez sumnje ljudski.

Među njima se izdvaja jedan — bez sumnje muški, bez sumnje singularan. (Iako ima bakterije u crevima s kojima živi u simbiozi, iako ima gljivice duž celog probavnog trakta, iako ima saradnike na Institutu, iako ima porodice). Oko njegove prirode i porekla možemo se složiti, ali oko načina na koji on stupa u dijalog sa šumom ne toliko. Jasno je da šuma priča njegovim jezikom, da mu se ona prilagodila. Ponekad se pojavi da bi je korigovao, da bi joj nešto o njenom postanku objasnio, a ponekad da bi je negovao. Inače, on svakako ima udela u njenom postanku. On je otac, on je šumarski inženjer. On je lovac iz hobija i maloletni učesnik u Drugom svetskom ratu. Oni razvijajuju koncept letnje sadnje i zahvaljujući njima ona je sada tu gde jeste.

OTAC:

Inženjer šumarstva
Šumski inženjer
Lovokradica
Lovac
Geodet
Država
Partizan
Geolog
Kartograf

HOR:

SMRČA (*Picea excelsa* L.)
BELI BOR (*Pinus sylvestris* L.)
CRNI BOR (*Pinus nigra* Arn.)
JASIKA (*Populus tremula*)
BREZA (*Betula verrucosa* Ehrh. / *Betula alba*)
BUKVA (*Fagus sylvatica*)
OMORIKA (*Picea omorika* Pančić / Pyrkine)
JELA (*Abies alba* Mill.)

STATISTI:

Brigadiri
Planinari
Penjači
Šetači
Hobisti
Lokalci
Stočari
Nomadi
Lovokradice
Gorani
Omladinska radna organizacija
Šumari
Drvosječe
Drvosječne ljubavnice

Štetočine

Inženjeri šumarstva

Šumski inženjeri

Šumski ljubavnici

Drvosječe ljubavnici

Crkve

Lovci

Brigadiri

Vojnici

Pokojni

Treba ući u jednog tuđeg oca, ili u mog oca, i u jednu šumu u kojoj nikad nisam bila, ili u jednu šumu u kojoj sam mnogo puta bila, i ne okrenuti se u strahu, za sobom, nego zamisliti šta otac, pa šta šuma kažu. U zemlji, iz koje su na neki način oboje, ali ne baš sasvim, smo rođene i mi. Ona, zemlja, neće ništa reći. Država. A ne zemlja iz koje je drvo poraslo. (A ni to nije sasvim tačno). Otac je rođen pre države. Šuma je nastala pošumljavanjem, dobrim razrađenim planom, a ne spontanom izrastanjem nekog drveta iz neke zemlje, pre će biti da je izrasla iz države, i u obliku države.

Šuma nije gradska šuma, nije pitoma iako je sađena po planu. Prisustvo grada se sleže.

Treba sad, kao dobro uvežbanim produženim eidetičkim sjećanjem — pogledati u fotografiju šume, u fotografiju države, u fotografiju zemlje i u fotografiju oca — i zadržati ih u sjećanju nakon što brzo skrenemo poglede. Moramo pogledati u prošlost da bismo vidjele budućnost i ne dopustiti da od jednog drveta ne vidimo šumu. Brojanjem godova na panju utvrdićes starost mrtvog drveta ako dovoljno dugo gledaš panj može postati i mesto proročanstva.

Priroda je hram u kom živi stubovi ponekad otpuste mutne reči, reči koje su, da se razumemo, nama mutne a njoj sasvim sigurno jasne kao beli dan. Reči, poput na primer:

ŠUMA (*ili neki njen deo, neko drvo ili grupa drveća*):

Ti bi želeo da sam poput jelke — zelena!

Uvek zelena, i zimi i na jesen.

Da te opuštam i smirujem.

Želeo bi, ti bi želeo, da sam savitljiva poput vrbe

Da mogu da se svijem bez pucanja

ALI

Ja sam druga vrsta/drugačije drveta/drvo.

ŠUMA OMLADINKA

Ja sam prostor obrastao šumskim drvećem, minimalne površine 5 ari, sa minimalnom pokrivenošću zemljišta krunama drveća od 30%. Ja sam prostor projekcije i preživljavanja. U bajci i u ratu. Mnome se takođe smatraju i mlade prirodne i veštačke sastojine, kao i ljudskim delovanjem ili iz prirodnih razloga privremeno neobrasle površine na kojima ću se prirodno ili veštački ponovo uspostaviti. Pod mnome se podrazumevaju i šumski rasadnici u kompleksu i semenske plantaže, kao i zaštitni pojasevi drveća površine veće od 5 ari. Suočavanje sa strahom od smrti koje doživiš u meni smatra se procesom individuacije, subjektivizacije i sazrevanja.

ŠUMA:

Ja, konkretno, rođena sam u antropoceni.

Mislio si da šuma nema takav rečnik, da sam prostija. Znao si da nisam učila latinski u srednjoj školi, ili na fakultetu, kao ti. Kada si shvatio da sam pametnija, da sam samostalnija, da mi (više) nisi potreban? Ili si to oduvek znao?

Ja sam *Antropogena*.

Ja, konkretno rođena sam *pošumljavanjem*. Pored gradnje fabrika, puteva, pruga, melioracije zemljišta sadene su tada i šume, (sestrice), i građeni šumski objekti. Tvornica i ja izrastamo iz iste ideje. Pruga i ja izrastamo iz iste ideje.

ŠUMA:

Ja sam rođena u leto.

To je moja specifičnost. Kako sam to uspela? Proizvodnjom sadnica u kontejnerima, u svojim ćelijama, sadnjom potpuno vlažnih sadnica, pravilnom dubinom sadnje. Zaranjala sam u na terenu formiranu vodnu površinu. Primila sam se i uspela da osiguram sopstveni razvoj. Uspela sam da budem pošumljena u letnjem periodu.

ŠUMA:

Ja sam rođena u Jugoslaviji.

Bezbrojne ruke Omladinske radne akcije izgradile su saobraćajnu infrastrukturu, krvotok nove zemlje; zasadile su šumu kako bi mlado telo disalo, krv cirkulisala, jačala srce, podsticala telo da se razvija, obnavlja, radije. Izrasla sam iz ideje o obnovi prirode i društva snagama kolektivnog tela koje je oblikovalo telo nove federativne države.

ŠUMA:

Da li ti znaš nešto o onoj šumi što nam je tvoj kolega pokazao? O šumi što su samoinicijativno podigli učesnici ORE, što je u obliku Jugoslavije, što je brigada svake republike posadila svoj deo? Šta je to bilo? Da li su to zaista samoinicijativno uradili? Postoji i ona plaketa da je to stohiljaditi hektar koji je pošumljen.

HOR:

Šuma kao Jugoslavija, Jugoslavija kao šuma.

ŠUMA:

Da li imaš utisak da sam cela postala memorijalna? Da sam spomenik sama sebi?

OTAC:

Nemam. Nisi.

Izgleda de je sve vreme bio sa njom, u njoj i čekao priliku da progovori.

Ruke su oblikovale mene, ja sam oblikovala ruke. Ruke kao korenje i krošnja, ruke koje ulaze u zemlju, prsti koji rastu i dodiruju se i umrežavaju pod zemljom. Puštam da padne poneka grančica u tvoju kosu — na izlazu iz mene uvek rukom pročešljaj tu kosu, da proveriš da ti kakva grančica nije pala na glavu, da je slučajno ne odneseš kući. Ruke su onda ipak grančicu iz kose, umesto da je vrate u mene, sakrile između listova sveske, u ruksak, u fioku. Možda si zaboravila na grančicu, ali mene nećeš. Sanjamo se — osvetoljubivo ljubivo: ruke, račvaste i čukljaste, izranjaju iz tame uranjajući u zemlju — prsti se krive i vijugaju, sada već rahitični, bolni od hladnoće i prevelike vlage — rastu, i sami sebe zaplićemo sami sebe otplicemo — ali i dalje prodiremo sve dublje u mrak — umrežavamo se, obrastamo i račvamo — tvoje korenje i moje ruke drže zemlju da se ne spira i da nas ne razgoliti i ne uruši u sutrašnjem letnjem pljusku.

ŠUMA, OTAC, HOR:

Pljušti.

(Zadržati vodu kada pada kiša.)

Radne akcije ostaju mesto socijalizacije, emancipacije, mesto gde učimo. Dok sam se formirala ja, formirali su se i omladinci učeći čitanje, pisanje, održavanje higijene. Na radnim akcijama završavamo stručne kurseve na osnovu kojih se mi, mladići i devojke, zapošljavamo u industriji. U slobodno vreme su čitali gledali filmove bavili se sportom i plesali kolo oko logorske vatre. Mada bilo nas je koji smo od emancipacije zazirali zbog pričanja o nemoralu na pruži, zbog golotinje, zbog goleti. Od mnoštva ruku, od sadnica mladih, omladina je oblikovala organ,

organizam, ekosistem krošnji i korenja koji se računaju u obliku ruku, ka spolja i ka unutra, u krošnju i u vazduh, u zemlju i u korenje, dodiruju se iznad zemlje, preplicu se ispod zemlje. Radne akcije su sadeći mene, sadile ideje o novom društvu za novog čovjeka. Ideal tog društva već je dat kao anticipacija u samoj organizaciji radne akcije.

BRIGADIRI:

Mi sadimo šumu, šuma sadi nas.

Neki su me sadili iz znatiželje, inspirisani pričama svojih roditelja o radnim akcijama, neki su dolazili da me sade kako bi se družili sa vršnjacima iz čitave zemlje, neki kako bi iskoračili iz svog kraja i upoznali svoju zemlju, neki su tako provodili letnje praznike, neki su to radili umesto letnje prakse u tvornici, neki kako bi dobili besplatnu vozačku dozvolu. Svi su, sadeći me, bili učesnici izgradnje materijalne osnove novog društva. Društva koje više ne postoji. Ali postojim ja. Ostala sam ovde. Nadživela sam mnoge ruke koje su me zasadile. Preživela sam konflikte, ne bez ožiljaka. Stojim ovde, osluškujem vesti i reakcije koje mi donosi vetar. Upijam sunce i osećanja koja okolo kruže i govore o novom društvu. Dolazi mi novo društvo, obilaze me bivše brigadirke i brigadiri, planinarke i planinari, oni koji se penju u begu od preplavljujućih reklama i ekrana, hobbisti sa raskošnom opremom, lokalci u prolazu, stočari u tranzitu.

Mladi Slaveni grade željezničku prugu. Mladi Jugosloveni, Mladi Gorani sade Mladu Šumu, sade Mladu mene. Smatram da je aktivnost Gorana od izuzetnog značaja za našu zajednicu. A i pričalo se o nama i nama sličnim poduhvatima po celom svetu, čak i u Americi. Pisalo se da zahvaljujući slavenskoj spontanosti, ono što je moglo biti jako naporno postalo je uzbudljivijim od nogometne utakmice. Međunarodna ljevičarska propaganda tretira nas kao [pothvat] od ogromnog društvenog značaja.

ŠUMA:

A ja gledam tebe, na radnim akcijama, tebe kako radiš, tebe čovjeka s gliba koji se vlastitim mišićima bori s prirodom, koji je prilagođava sebi na način da omogućava ljetnje pošumljavanje.

OTAC:

Ništa tu nije bilo spontano. Ja mislim da je to to.

Samoupravna interesna zajednica je skupljala sredstva za pošumljavanje van institucija sistema. Formirala je republičku zajednicu nauke i regionalne zajednice šumarstva. Regionalne zajednice šumarstva su ubirale sredstva od doprinosa građana i deo tih sredstava se ulagao u republičku zajednicu. Iz te zajednice, i

jedne i druge, finansirano je pošumljavanje Omladinskim radnim akcijama i drugim akcijama, individualnim akcijama. Tako da je za period sedamdeset osme do osamdeset osme pošumljeno oko sto hiljada hektara finansiranjem brigada organizovanih za pošumljavanje Peštera.

ŠUMA:

... na taj način... sam rođena...

... u akciji pošumljavanja, koja se u odnosu na akcije izgradnji puteva, pruga i tvornica razlikovala, a koja je bila slična akcijama uređenja riječnih nasipa, jer je podrazumevala manje znoja i manje žuljeva. Mladi jugoslavenski akcijaši gradili su pruge, tvornice hidrauličkih ležajeva i parnih kotlova, te trideset šest šumskih objekata. Od tih trideset šest objekata neki su i u meni. Svako ima poneku mene, (poneku šumu) u glavi. Šumu neistraženu, bez kraja. Svaki brigadir i svaka brigadirka gube se u sopstvenim šumama u šumama koje su svojim rukama sadili, noću, sami.

ŠUMSKO GAZDINSTVO

Teško je privoleti privatnika, vlasnika zemlje iz koje sam izrasla, da sve pošumi. Koliko je privatnog šumskog zemljišta u meni, a koliko je državnog? Ne znam sada tačno. Ponešto ni ja ne znam, eto. Ja mislim da je oko 60% državno, a 40% možda... Ali te podatke imaš tamo gde ti umeš da gledaš da tražiš da upoređuješ i analiziraš, pa to proveriti... Zanima me da li je došlo do neke promene, jer ti sada imaš ceo niz privatizacija svega, pa da li se to dešava i sa mnom? Verovatno se vraćam, crkvi se vraćam dosta. Crkvi? Crkva je imala dosta šuma i vraćeno joj je, je l' tako? Jeste. Velike površine mene su vraćene crkvi. A kako je crkva došla do mene? Crkva je, *nekada davno*, dobila šume od kralja. Dobila je moju sestru od kralja. Poklonjena joj je. Pa je sve nacionalizovano. Manastiri su bili, pa recimo pola Cera je bilo manastirsko. To su još za vreme kraljeva dobijali. Cela Vidojevica je bila manastirska. Pa je onda nacionalizovana. Ne nacionalizovana, ona je manastirska, to je društveno vlasništvo više, ali je oduzeta od manastira pa je data šumskom gazdinstvu na gazdovanje. Sada je ta zemlja vraćena.

Zbunjuje me sve to. Jer ja izmičem konceptu vlasništva, opirem mu se, nisam ničija i svačija sam. Ko može i sme da polaže pravo na vazduh kojim napajam sva živa bića koja hodaju oko mene i u meni? Ko se usuđuje da odmerava naše dodire i bestelesne kontakte, poglede, zelena maženja? Ko se usuđuje da me seče i raznosi, ko me neguje, obnavlja i leči? Ko se usuđuje da me koristi za rat i mržnju, ko mojim proplancima ljubav upija i deli?

ŠUMA:

A ti si moj!

Iako se opirem konceptu vlasništva moj oblik je ipak određen njime. Kada gledaš mapu videćeš da nisam sađena u kontinuitetu, nego deluje kao da su birane neke zone koje su pošumljavane. Dakle, pre svega pošumljeno je ono što je državno zemljište. Da li sam ja državna šuma? Državno zemljište je moglo da se pošumljava, na privatno nije mogao da uđe niko. Isprekidana — ispresecana — iscrpljena konceptom vlasništva i mutnim privatizacijama.

ŠUMA-GOLET-ŠUMA-SESTRA

Odugovlačim, oklevam, razvlačim se, zadržavam se — uvek na jednom te istom mestu — nepomična i mirna.

Tu gde sam sada ja, nekad je bila pustoš golet nepregledna praznina. S ponosom utvrđujem da nemam pretkinje i pretke, da sam sopstveni otac i sopstvena majka, da sam prva, i sama, i sastavljena od pionirskih vrsta.

OTAC:

E, pa to sam hteo da ti kažem: sve te planine i ta visoravan peštarska su, dokazano je po podacima i po paleontološkim nalazima, bile pošumljene, dokazano je da su bile šume na njima. Nekad su to bile šume, ali nekada pre uvođenja ovčarstva iz Azije... Bile su uglavnom bukove. Jelove. I četinarske šume. One su uništavane da bi se stvorila što veća površina za ovčarstvo, i eksploatisane su dok nisu potpuno uništene.

Šuma se nije zbunila ovim upadom faktografije.

ŠUMA:

Dobro onda znači da imamo još jednu sestru. Ne oca ili majku. Ti o vremenu misliš linearno ti ne možeš to da shvatiš ali ona nije starija ni mlađa od nas kao što ni mi nismo stariji ni mlađi od nje. Jednako smo stari a nismo blizanci, svi smo ovde i prisutni i odsutni, na ovoj erodiranoj površini koja zahteva velika sredstva da bi se pošumila. Između nas je samo golet, koju osetimo i razumemo kao prostorno-vremensku kategoriju. Ili je ona moja *prabaka*, *prašuma*?

UKLETA ŠUMA

Puštam da padne poneka grančica u tvoju kosu.

Na izlazu iz mene uvek rukom pročešljaj tu kosu, da proveriš da ti kakva grančica nije pala na glavu, da je slučajno ne odneseš kući. Ne zakopavaj je, ne loži je, samo je vrati. U MENE.

Jer, drvo iz mene SE NE IZNOSI.

ŠUMA:

A ti si onda ipak grančicu iz kose, umesto da je vratiš u mene, sakrio između listova sveske, u ruksak, u fioku.

Pašćeš, ugruvaćeš se, razbolećeš se, istruliće ti zub, poludećeš, volovi će stradati, izbušiće ti se gume na kamionu, umreće stoka — nećeš se dobro provesti, grom će u štalu pući ili u dnevnu sobu usred telefonskog razgovora.

Posle ćeš me sanjati, grane koje noću kao da izranjaju iz tame a ne iz mene, i duboko račvasto korijenje sa svime što je sakriveno ispod njega sa svime što si ti tu sakrio.

ŠUMA SAMOUBISTAVA

Devojčica i dečak su ostavljali mrvice hleba da nađu put do proplanka, da nađu put natrag iz mene. Hleb su ptice pojele. Druga devojčica je urezivala ime na mojim korama — izgubila je orijentaciju kad i nožić. Dečak je plakao u samom mom središtu. Deca su hodala po meni bosim nogama. Bose noge i papuče koje je progutala mekana zemlja papučarica, ispod mojih opalih iglica. Dečaci mladići muškarci srednje dobi i starci dolaze u *cruising*. Svi oni, zaštićeni su mojom prostranošću. Veštica je živela na mom samom kraju — koji ne postoji, postoji obronak ali ja sam *prostranija od carstva*. Neko je sreo lovca. Neko divlju svinju. Neko mrtvu, o jednu od mojih grana prašume obešenu *prababu*. Iz panja šume iziđe guja i stade se umiljavati. Vešticu su spalili tu iza, još malo dalje. Veštica, pre nego što su je ulovili, svaki dan je strugala smolu s mojih kora koju je lepila svud po metli da za nju zakači kristale — *ništa sintetičko ne može da bude deo magije*. One koji su spalili vešticu nikad više nisam pustila u sebe. *Zbivala se u njoj čuda dobra, ali i naopaka — svakome po zasluži*. Veštica je na svaki pun mesec dolazila u mene da peva, ni nakon što su je spalili nije prestala da dolazi. Pevanje veštice kao i Omladinske radne akcije svrstane su u red rituala iz vremena komunizma i socijalizma te magijskog mišljenja i delanja koje treba prepustiti prošlosti. Ja ih nisam zaboravila.

Na šumskom tepihu suvom lišću paprati mahovini

leže odmaraju maze se hlade jedni druge lepezama

šumski duhovi svih koji su u meni umrli

To što me do sad nisi čuo da govorim, osim u najgorim noćnim morama, ta duboka tišina koja je skoro zamijenjiva sa mnom – *šuma* = *tišina* – ne treba da te ubijedi u odsustvo patnje, ili mišljenja ili inteligencije ili želje za samoartikulacijom.

Ja sam jedna velika zelena misao.

Ono što ovde vidiš nije pustoš, već spokoj. Beskrajni prelive zimzelenosti prelamaju se pred tvojim očima, vetar se kreće, raznosi mirise i zvuke, ptice, žubor, fijukanje, pucanje, lišće, moj organizam se povezuje i oblikuje zajedničkim ritmom svih bića i stvari, jer sve je to zajedno zimi zelena koreografija. Jedan ljudski mozak ne može da obuhvati nešto tako ogromno. Nepomičnu nejezičku retoriku *nenasilja*.

Ako misliš da sam nijema – treba da proširiš sopstvenu definiciju govora.

Znamo da *GLASOVI* remete tišinu staru hiljadu miliona godina, tišinu vetra i lišća, lišća i vetra, koji duva, pa stane, a onda ponovo počne da duva. Ipak razgovaramo, tiho, ali razgovaramo, budući da posedujemo inteligenciju, razgovaramo.

ŠUMA ČULA – ČULNA ŠUMA

Sposobnost osećanja bez čula. Slepo, gluvo, bez nerava, nepokretno. Izvesna nadražljivost, reakcija na dodir. Reakcija na sunce, svetlost, vodu i hemikalije u zemlji oko korenja. Ništa pojmljivo jednom životinjskom umu. Prisustvo bez uma. Svesnost bića, bez objekta ili subjekta. Nirvana.

Mreža koreografskih procesa odvija se u meni, granje rastinje korenje račva se i prepliće, polenom me posipa vetar, budi čula, proizvodi nadražaje koji slatkasto rastu, draže me i svi mi postajemo jedno. Ne postoje pojedinačne biljke, ne postoje pojedinačna bića. Osećajnost preko vetra. Spajamo se, komuniciramo, odvajamo od sebe i od drugih, ka sebi i ka drugima. Svakojaka čuda se zbivaju tokom vegetativne ljubavi: semenje, reznice, pelceri, deljenje busena, male lukovice *pilići*, delovi rizoma, lišće.

ŠUMA GUTAVICA

Proглаšena sam zaštićenim područjem od izuzetnog značaja, odnosno prve kategorije, kao specijalni rezervat prirode pod imenom Gutavica. Opis, grafički prikaz mojih granica i spisak katastarskih parcela odštampani su uz uredbu koja me definiše i čine njen sastavni deo. Ili je to moja sestra.

Ipak ne gutam, jer nemam usta jer nemam čeljust jer nemam vilicu i vilične zglobove pljuvačne žlezde i ždrelo, ništa antropomorfno nemam. Ipak opstajem. Upijam i propuštam tebe, a i deo mene, a i druge nežive i žive čestice. Unosim nas u sebe kroz korenje, koru stabla, i iglice koje vas bockaju i golicaju. I dok si prosut tako spaljen po meni, u meni, postajemo jedno. A onda padamo kao drvo, zajedno, glasno, u mraku. I niko nas ne čuje dok padam i udaram o meko tlo, taj vlažni dušek od iglica. I onda zajedno sa vešticama i papučicama, i dečacima i devojčicama, plastičnim kesama i poliester trenerkama rezedi i fuksija boje, ašovima i pijucima, tako raspadnuti, ulazimo u mene, jer nas sve puštam i propuštam.

ŠUMA:

Ja sam rođen *nepomičan*.

Osim ako ne odlučiš da nas *presadiš*. A ni tad se nećeš dobro provesti. Opet ćeš me videti na starom mestu odakle si me svojom voljom odneo, sa još čvršćim korijenjem i još gušćim granjem.

Prevario si se misleći da sam uvek i nužno miroljubiv. Ja umem da postanem deo sopstvene scenografije. Ja umem da postanem sveobuhvatan *okoliš*, koji sve drugo u sebe uvlači. Ja sam ovladao *kamuflažom*. Ja nisam poput životinje i poput tebe sposoban da promenim mesto boravka. Prevario si se opisujući me kao potpuno izloženu, autoreferencijalnu površinu, živići znak za samog sebe — koji ništa drugo ne označava, koji ništa drugo ne krije.

Odozgo grančica, odozdo kasetna bomba. Tamna sam i nešto sasvim sigurno krijem, četiri lovca MIG 21 i supergaleba G4. Samo je bombardovan aerodrom.

HOR, STATISTI:

spremni za poletanje

Podzemne piste i minska polja bez mape. Mine bez mogućnosti trebljenja pritajeno počinjavu u meni. Uvukle su se i podvukle mi se pod kožu, sisaju mi spokoj i pune me strahom i ljutnjom.

Vazduh je nekad pun letećih ovaca, peštarsko-sjениčkih, ili peštarsko-tutinskih ovaca – brojim ih – jedna dve tri četiri pet – uspavam se. Odmaram se u samoj sebi. I to je najveća lekcija *new age*-a. Na tom polju sam superiorinija u odnosu na tebe, to svakako, pa i u odnosu na pojedine druge eko-sisteme, jer ja *sungazing*-om koji u mom slučaju botanika naziva *fotosintezom* uspevam da se prehranim, što ni najsmelijim ljudskim praktičarima spiritualnih doktrina kroz somatske prakse direktnog nepomičnog i mirnog gledanja u sunce nije do sada uspeo.

Ovde niko nikoga ne jede. Svi oblici života su fotosintetički ili saprofitni, što znači da žive na račun svetlosti ili mrtvih, a ne živih. Malo, malo, pa krava nagazi na minu, eksplodira.

Nekada isporučam vola.

ŠUMA:

Ja sam šuma mesožderka.

Vola raznešenog nagaznom minom ispljunem, jer ni ja nemam stomak za to. A ti onda, kao lešinar, kupiš moju nesvarenu unutrašnjost i odvučeš je na poljanu, na proplanak sa koga puca pogled. I dok si sakriven u meni, zajedno u tišini gledamo kako beloglavi sup nadleće nad mesom. Kida ga, proždire i preživljava. Još koju godinu ovako, pa ćemo ga istrebiti.

Zabranjena je paša, tamo gde me pošumljavaju. A tu su pašarili. I onda su znali nekada da u toku noći pokupe, povade sadnice, pola hektara, hektar onom kome smeta. Išćupaju mene. Pa je bilo i kažnjavanja.

OTAC:

Sudija za prekršaje je kažnjavao ko je bio uhvaćen da čupa sadnice. Bilo je tu malo borbe. Nekoliko koraka napred, pa jedan nazad.

ŠUMA:

Nije laka modernizacija.

A da li je bilo privatnika zainteresovanih za mene? To mene interesuje.

OTAC:

Bilo je zainteresovanih. Bilo je koji su sami tražili da im se da sadni materijal, da im se daš ti. Imaju loše zemljište, prljušu, odnetu zemlju.

ŠUMA:

Najsiromašnija zemlja.

OTAC:

Nema je, takoreći. Šljunkoviti teren.

ŠUMA:

A je l' bilo sabotaža pošumljavanja, da su više voleli stoku da puštaju na pašu, a da nemaju mene?

OTAC:

Jeste. Puste stoku, puste.

ŠUMA:

Namerno?

OTAC:

Namerno. Navikao seljak tamo da pusti stoku.

ŠUMA:

A nisu čupali sadnice?

OTAC:

Jesu i čupali. Okolno stanovništvo.

ŠUMA:

Voleli su pašnjake.

STATISTI:

Mi smo sadili. Lokalno stanovništvo je angažovano na pošumljavanju. Mislimo na stanovnike Peštera. Svi zajedno smo bili u brigadama, formirane su brigade tamo gde je bilo dosta omladine, gde je omladinska organizacija aktivna. Mi smo formirali brigade.

RADIKALNO PASIVNA ŠUMA

Za jedno si ipak u pravu — kada me imitiraš loše to radiš. Šatorsko krilo. Maskirne uniforme. Uzaludan trud da nekoliko dana nepomičan stojiš. Jer, suštinska razlika je u tome da ja svoju okolinu ne *prisvajam*, ne *posedujem*, nemam *vlasnički* odnos prema njoj, iako je do određenog stepena menjam.

Pasivna i nemoćna, takvom ti se činim, bez obzira na moju veličinu.

Najpre, od bitnog značaja je tvrdnja da si ti geološka sila. Kao geološka sila, ti vlastitom aktivnošću menjaš sebe, mene, pa i celokupnu planetu. Menjajući celokupnu planetu, dakle menjaš i samoga sebe, menjaš biološke, hemijske, fizičke i geološke uslove u kojima se ti određuješ kao ti, a ja kao ja. Ipak, nekad nas je i teško razlikovati jer i kroz moje i kroz tvoje telo prolazi mnoštvo antropogenih, ali i mnoštvo neantropogenih materija. Sažimam sve ostatke tvog nasilja prema neljudskim bićima.

A ti se ponekad praviš lud, ti bi ponekad da se vratiš *na staro* – u vreme kada nema tih materija i kada nema globalnog zagrevanja i drugih procesa koji učestvuju u šestom velikom izumiranju vrsta (dakle u izumiranju i tebe i mene), u vreme u kom je moguće biti izvan *ovog* stanja stvari, ili makar *zamisliti* mene ili tebe izvan *tog* stanja stvari, pa na kraju krajeva i izvan planete – ali oboje znamo da izvan ove planete ne možemo, a i kada bismo mogli izgledi da bi išta bilo drugačije gotovo su nikakvi.

Kao što se ti praviš lud i ja se pravim luda – da sam ona, *prasestra*, *prabaka*. Pa ponekad ne znam da li sam *prirodna* ili *veštačka*, da li sam pošumljena dakle u neku ruku tvojih ruku delo, ili tako spontano izrasla iz tla ili nečije glave. Legenda kaže, slušala sam, da je u samoj srži dubini sredini mene, Gutavice, na brdu, u *davna vremena* (onda kada je moguće biti izvan *ovog* stanja stvari) bila crkva, da su verovatno tu bile zasađene jele, i da sam se ja posle raširila razgranala nabujala nagnula ušla u sve ljudsko i neljudsko na ukupnoj površini od 11,13 hektara.

ŠUMA:

Ja nemam razlog da legendi ne verujem.

Sada sam vakufška imovina, u svojini sam Medžlisa Islamske zajednice Sjenice, odnosno Rijaseta Islamske zajednice Srbije — nisam ja dakle, ni ukleta, ni čarobna, nisam ja izgrađena od ideologije i od jezika, kao ti, ja sam prosto... božja zadužbina, zadužbina za veru. Ili je to još jedna moja sestra. Ja sam hrišćanka ona je muslimanka, to je po našem mišljenju za sestrinstvo šuma jako dobro.

Ili je to neka šuma koju nikad nisam videla	kralj	crkva
privatno vlasništvo	javno dobro	zajedničko dobro
<i>commons</i>	<i>undercommons</i>	ORA
gorani	nacionalizacija	privatizacija
islam	hrišćanstvo	država spomenik
zajednica	predsjednik	zemljište
šuma	gazdinstvo	šumsko gazdinstvo
parcelisanje	plan gazdovanja	omladinci
socijalisti	koja je razlika između mene i	

zemljišta iz kog sam izrasla na kom sam pošumljena koje je pošumljeno i koja je razlika između pretenzije na vlasništvo nad tim zemljištem i pretenzije na vlasništvo nada mnom ili mojim *prasestricama* ili mojom *prabakom* mojom *prašumom*.

Samo ponekad jedna smolasta lepljiva tamna (kao mrkli mrak) uzvišena prostrana nadmašujuća izvrsna odlikovana SMRČA, ili jedan poput koplja venca šumski pošumljen ruralni divlji onaj koji živi u šumi BELI BOR, ili jedan njemu sličan BOR CRNI, ili jedna treperava drhtava narodna JASIKA, ili bradavičasta gruba hrapava bela beo poput dragocenog kamena biserna BREZA...

OTAC:

BREZA (*Betula verrucosa* Ehrh. / *Betula alba*) Betula, latinska reč potiče od galske (proto-keltske) reči *bitu*, a ta reč opet ima veze sa bitumenom. Znači breza i bitumen imaju isto etimološko poreklo.

ŠUMA:

Baš lepa kontradikcija.

STATISTI:

Jeste, ali ih vezuje smola, evo šta *Wikipedija* kaže za bitumen: "Bitumen (lat. zemljana smola) je zajednički naziv za smjesu organskih spojeva koji su nastali raspadom biljnih i životinjskih ostataka (prirodni bitumeni) ili nastaju kao crni nehlapljivi ostaci pri destilaciji nafte (asfaltni bitumen)."

... ili jedna šumska divlja BUKVA ili još jedna bela kao beo dragoceni kamen, kao biser bela JELA ili neki od mojih listaka, neka od iglica, poneka pečurka, treset, suvat prošapće na tvom jeziku:

ŠUMA:

I šta me se sve to uostalom tiče.

HOB, STATISTI:

Neka puca kao mina zvijezda iznad našeg čela! Opet stvara omladina novo vrijeme, nova djela, nova djela.

HOROR U ŠUMI

A kada neko vikne:

PADAAA DRVOOO — možda će da bude kasno.

Pada drvo. Pada grančica u tvoju kosu. Pada kasetna bomba.

Padam ja, a ipak se razvlačim i opstajem i nepomična stojim kao živući znak za samu sebe u tvojoj linearnoj imaginaciji.

Prilikom pada jednog mog dela na jedan tvoj deo — ti ćeš sasvim sigurno umreti.

Ja možda i neću. I ko sam to ja?

Ukrotiteljka sveta

Higijenska (homoseksualnost)

Organ

Lovac

Lovim = zabavljam se

Kolonija

>> i kolonizirana?

Istrebljujem poslušno

Ekološki *protokoli*

... *Nacionalna* šuma. Posmatrana i studirana.

Nacionalizovana

Mi smo drvoseče

Lovčev san

pilana i peć

Okean: Šuma.

Tama i lišće

Plodni pepeo

Humus i polen

Sanjarenje

verna, beskrajna, pucketava, nasmejana, uskovitlana, vrtoglava, srebrnkasta

buka

Šuma u zoru

Spaljena

Volonterka

Prekobrojna

Domaća životinja

Zaboravljena

Imena

Stvar

Iracionalni strah

Skliznuće u san

a da bih pronašla razlog straha.

Gonič – Prijatelj – Žena *Jasika* – Čuvarkuća – Zmija – Čovek s lirom – Drvodjelja
– Lovac

San u snu

Mesečarka

Šumski ljudi

Stari jezik

Strani jezik

>> *pa čiji je ovo bor?*

Istraživačica raznih tipova

Pedolog

>> *šta se dešava sa zemljom?*

Vrsta koja naseljava

Naseljena vrstama

Plan zaštitara

Gazdovanje

bolestima pojedinih vrsta

Disertacija sukcesije vrsta

Višefunkcionalna korist

Visoravan

Izvor novih saznanja

proizlaze

radovi

iz mene

Promena klime – količine padavina – temperature – populacije – vrsta – izgleda

Ogledno polje

Institut

Fakultet

Istarživačka stanica

Završna faza

ŠUMA UZURPATORKA

Tvog sunca. Tvog vazduha. Tvoje zemlje.

Od tvoje ideje *vlasništva nad univerzumom*, do moje ideje *autonomije stečene deljenjem same sebe*.

Tvoj *projekat bele dominacije* zahteva vlasništvo nad zemljom oduvek i zauvek i polaganje samoproklamovanog prava nad univerzumom. Moj *projekat zelenog deljenja* pokušava definisati osnovu za nove pokrete solidarnosti koji prkose lakoj kategorizaciji i za oblike znanja koji se opiru profesionalizaciji kakvoj ti težiš.

HOR U ŠUMI / HOR STABALA / ŠUMSKI HOR / HOR(OR) U ŠUMI DRUGE KATEGORIJE

Jedno stablo ne čini šumu — ja sam i mnoštvena i singularna, ne konstituišem niti individuu ni organizam a ipak sam živa. Opstajem kao eko-sistem kao okruženje samoj sebi. Ako kažemo šuma, znamo da je to imenica u jednini, a ipak *zajednička* imenica, labav kolaž naizgled povezanih delova. Ako za mene ipak kažemo šuma na Pešteru, dakle ženski rod jednina, a ne šume na Pešteru, dakle ženski rod množina, ako jedno stablo ne čini šumu, kao što svi znaju, kojem je od njih onda dodeljen glas? I šta je sa *prašumom*, ispod mene, preobraženom u geološke slojeve?

ŠUMA:

Ja za razliku od tebe nemam sopstvo koje se konstituiše suprotstavljanjem nekoj konstruisanoj *drugosti*.

HOR:

Na osnovu istraženih ekoloških uslova sredine oni su se opredelili za vrste drveća koje treba da sade, oni su se opredelili za vrste nas koje sada njima govore pevaju.

ŠMRČA (*Picea excelsa* L.):

Za početak...

BELI BOR (*Pinus sylvestris* L.):

Za suncu izložene terene su sađeni Beli i Crni Bor, sađen sam dakle ja, a za neke zapadne delove je sađena i Smrča.

ŠMRČA:

I za one kotline, pošto je to krečnjački teren, ima puno onih vrtača, kao u kraškim predelima i u Mediteranu imaš tih vrtača. E tu ste mene sadili?

BELI I CRNI BOR (*Pinus nigra* Arn.) (*zajedno*):

Da, Smrču smo sadili.

ŠMRČA:

Tu ima i malo više zemlje.

ŠUMA:

I tu sada imamo mešovite sastojine, grupimično mešovite sastojine Crnog Bora, Belog Bora, na nešto zapadnijim staništima smrča na uvalama, tako da smo dobili jedan dosta širok spektar vrsta drveća sa kojima smo pošumljavali

sa kojima su nas pušumljavali sa kojima smo nas sa kojima su me sa kojima sam ih pošumljavala.

JASIKA (*Populus tremula*):

I danas te šume polako osvajaju spontane vrste Breza.

BREZA (*Betula verrucosa* Ehrh. / *Betula alba*):

I Jasika.

ŠUMA:

Jasika. Polako se vraća Bukva spontano.

BUKVA (*Fagus sylvatica*):

Tako da će se vremenom ponovo formirati one zajednice koje ekološki odgovaraju tom delu, jer se polako popravljaju i klimatski faktori.

OMORIKA (*Picea omorika* Pančić / *Pyrkine*) i **JELA** (*Abies alba* Mill.)

(samo otvaraju usta)

POLITIČKA ŠUMA / POLITIZOVANA ŠUMA / ŠUMA U PARLAMENTU / APOLITIČNA ŠUMA

Jasno je da ako probaš da me posmatraš kao političko telo a ne kao *new age resort*, shvatićeš da će jasike breze bukve unutar mene biti većinski nadglasane praktično preglasane crnim i belim borovima koji se još zovu i austrijski bor i škotski bor a poznati su i pod latinskim nazivima *Pinus nigra* i *Pinus sylvestris*. Ako zanemarimo sve identitetske politike koje si imao na umu kada si nas ovako nazivao, a uzmemo u obzir to da si me sadio po zemljištima koja su šljunkovita, gde je pedološki sloj odnet erozijom, gde su ostale takozvane prljuše, znači po zemljištima sa malo zemlje na kojima bor može da uspeva, i to možda čak jedino bor i njemu slične vrste, a ne *vrednije* šume kao što su bukva, kao što je jela, kao što je hrast, kao što su neke šume trajnijeg karaktera, može se izvesti zaključak da su u takvom demokratskom procesu istorijski potlačene vrste napokon dobile priliku da zbace s trona svoje tlačitelje. Ispred našeg parlamenta okačena je trajno zelena uvek zelena zimzelena zastava, koja reprezentuje borove, i to u zamalo podjednakom omeru sadnje crne i bele, iako bih ja lično, prednost uvek dala i poverenje pre ukazala vrsti poznatoj pod nazivom *Pinus nigra*, dakle crnom.

Čete četinaru.

Naš parlament svakako je brojniji, ako nije mnogoljudniji, od vašeg jer vegetacijska bića su najbrojnija na planeti, nadmašuju svaki vaš pokušaj razmnožavanja i širenja. I ipak bez obzira na to što broj stabala u šumi daleko prevazilazi broj od 26.392 sjeničkih stanovnika, oni misle da smo mi njima podređeni.

Tako da, kada sam ti na početku rekla — *ja sam druga vrsta/drugačije drveta/drvo* — samo sam se malo šalila, zapravo jesam, kako si i hteo i zamislio i eksperimentisao i planirao — *uvek zelena, zimi i na jesen*.

Kakav si sadni materijal pripremio, takvu si me i dobio.

PIONIRSKKE VRSTE

Na mom području, po mojim visinskim zonama su bukove i bukovo-jelove i ostale četinarske šume bile maksimum vegetacijskog stadijuma. A onda sam uništena. I ne mogu se odmah vratiti, jer za njihovo nastajanje su potrebne stotine i stotine godina da se ponovo formiraju. Zato se kreće sa pionirskim vrstama, kao što su recimo crni i beli bor. I onda se postepeno naseljavaju vrste u te pionirske šume. Ali mora da im se pomogne negom, je l' tako? I onda se naseljava i žbunasto, pa onda i drveće veliko.

OTAC:

Pionirske vrste po sposobnosti razvoja na neodgovarajućim ekološkim uslovima za neke vredniiije vrste većeg zahteva.

ŠUMA:

Misliš, otpornija sam?

OTAC:

Otpornija, trpiš sušu, trpiš niske temperature. Ekstremne uslove koji vladaju tamo. Normalnu i nenormalnu vlagu, ekstremnu vlagu, nisku temperaturu. Jer borove šume su dosta širokog spektra tolerancije prema ekološkim uslovima sredine. I zato si ti veoma poželjna za pionirske radove. Za prve radove pošumljavanja na goletima izmenjenih ekoloških uslova su najpogodnije, relativno najpogodnije — crni bor na ekstremnim staništima i nešto boljim staništima beli bor, a tek dolazi smrča ili druge vrste većeg zahteva kad se stvore uslovi, mikroklimatski uslovi, kada se popravi situacija klime, situacija u zemljištu. Onda nadolaze druge vrste, vrednije vrste, trajnije vrste i polako se bor, ako se ne interveniše negom, on će postepeno da se povlači i da ovladaju tobom ove trajnije vrste koje grade trajnije šume. E zato su borovi veoma zahvalni za pošumljavanje goleti, erodirane goleti, tebe.

STATISTI:

Ali i to sve nije moglo

Ne ide klasično pošumljavanje

Moralo je razradom specijalne tehnologije sadnje

Mi smo prvo istraživali ekološke uslove sredine

Postojeće ekološke uslove sredine

Sadašnje, aktuelne

I zemljište i klimu

I nekadašnju klimazonalnu vegetaciju

Ova novo-podignuta ja ustvari menja i mikroklimu, menja i supstrat, zemljište. Popravljam zemljište i ublažavam klimu, povećavam vlagu. Kiše drugačije padaju. I onda je moguće da se nasele nove vrste.

ŠUMA LJUBAVNICA

Pojedinačni ljudski mozak kadar je da pojmi ustrojstva čije razmere obuhvataju zvezde i galaksije, a onda da ih protumači kao ljubav.

Svake godine se pravi plan gazdovanja i paralelni plan zaljubljivanja. U tim planovima postoji i deo o nezi. A nega je i da me proređuješ, ne samo da me pošumljavaš. Višak nas guši. Kad pošumljavaš, kad me voliš, ti ideš na određeni broj sadnica. Taj broj postaje smetnja razvoju daljem. A šta je proreda? To je seča pojedinih stabala da bi preostala stabla u samoj sastojini stvorila uslove za bolji prirast razvoj produktivnost.

Legenda kaže, slušala sam, da se jednom jedan od mojih crnih borova, u svojoj davnoj mladosti, još u vreme sestre prašume, zaljubio u jednu elegantnu visoku omoriku. Od gubitka, od kolektivne tuge su nam se grane zgrčile izuvijale poput zmijskog tela, poput serpentina.

ŠUMA:

A je li ljubavnici znaju da ljubav može da vodi ka slomljenom srcu, ka slomljenoj grani?

ŠUMA NEGOVATELJICA

Pitam te, da li ste me u startu đubрили, i kasnije, ti kažeš da niste ti kažeš da nije trebalo ti kažeš da se nije masovno koristilo đubrivo. Objašnjavaš mi uputstva za ponašanje u slučaju rojenja jelinih potkornjaka:

Ukoliko nismo sigurni šta su jelini, šta su moji potkornjaci verovatno treba da prestanemo da pokušavamo. Ako pak znaš da su potkornjaci sekundarne štetočine, koji u povoljnim uslovima (prenamnoženja) prelaze u primarne štetočine i u tim uslovima počinju napadati i vitalna zdrava stabla, onda je jasno da razumeš i podelu mera zaštite na:

a) Preventivne	b) Represivne
— način gospodarenja;	— pravovremene sanitarne sječe i izvoz zaraženih stabala;
— feromonske klopke;	
— lovna stabla;	
— pravovremeno i pravilno izvođenja radova sječe i izvoza;	— i;

— i.

I u tom slučaju će možda i biti neke koristi od tebe.

ŠUMA:

A kasnije u nezi?

OTAC:

Ne, ni kasnije.

ŠUMA:

Okopavanje, da?

OTAC:

Okopavanje, da. Okopavanje je jedan od načina za uklanjanje korova koji je konkurent potrošnji vlage.

ŠUMA:

I hraniva?

OTAC:

Pa da, i hraniva. Ali vlaga je bitna.

ŠUMA:

Hvala.

Ako pogledaš u mene u novembru u decembru u januaru odmorićeš oči opustićeš ih isto će biti i ako me gledaš u martu aprilu i maju ali to važi za sve šume, u tome onda nisam posebna za tebe. Zelena je boja koja se odnosi na ljubavno samoljublje, ali i na sposobnost našeg bezuvetnog davanja i uzimanja. Kad smo uravnoteženi, sposobni smo da dajemo ljubav i da negujemo jedno drugo, a takođe i da volimo i negujemo sami sebe. Zelena pomaže u opuštanju mišića živaca misli. Uzajamna nega kao model ulaganja u budućnost.

OTAC:

Jednostavno ne radi negu koja ti treba. Jer nema računa da se seče ono što ne može da se iskoristi komercijalno i zato deo tebe propada.

ŠUMA:

A propada?

OTAC:

Relativno propada. Propada zato što je pregusti sklop i stabla jedna drugima smetaju. Ili jedna druga napuštaju. Kao elegantna visoka omorika zmijsko drvo.

ŠUMA:

Dobro, a je l' šumarski inženjeri znaju da će dobiti mnogo kvalitetnije drvo ako radi negu?

OTAC:

Znaju. Ali to je investicija za budućnost. Oni gledaju sada. Zarobljeni u linearnom poimanju vremena. Još ima takvih šumskih kompleksa, neobrađenih i netretiranih davno zrelih šuma. Šuma punih prastarih ljubavnica i ljubavnika slomljenih grana i srca, izuvijanih od epileptičnih grčeva. Razočaranje.

ŠUMA:

Vidim, ovde više niko ne radi negu, devedesetih nije radena nega, a ja i dalje funkcionišem.

STATISTI:

Jeli smo šume kore i korenje. Šume su nas čuvala. To se zove briga o drugome.

ŠUME. I NA KRAJU

Dolazili su onoliko često koliko im je vreme dozvoljavalo, da borave uz mene, sa mnom i u meni. Da posmatraju moje telo u propadanju. Dok su me prali oblačili prehranjivali, upoznawali su me izbliza, moju nežno grubu kožu-koru koja bi na najmanji najnežniji najintimniji dodir bila oštećena i počela da pušta smolu koja se lepila na njihove prste. Danima ili godinama bi im ruke mirisale na mene. Gledajući me izbliza, iz sebe, njihovo porozno telo upijalo bi ožiljke moje i mojih prabaka prasestrica. Na dan pre moje smrti skupila sam snagu i pobrinula se za njih, pobrinula sam se da udahnu kiseonik, da popiju lekove, pokriju decu i zakrpe papučice. A onda sam se setila da smo mi već postali jedno, i da je moja smrt počela pre tvoje, a ti si već u meni dok ja još uvek samo umirem.

OTAC:

Je l' mogu sad da idem?

ŠUMA:

Možeš. A gde?

REFERENCE

Neobjavljeni intervju sa Milutinom Dražićem i Draganom Dražić, vodila Dušica Dražić u Beogradu, 18. januara 2018. godine.

Bachrach Krištofić, Sanja et. al. Omladinske radne akcije – Dizajn ideologije. Zagreb: Kultura umjetnosti, 2017.

Baudelaire, Charles. Correspondences. <https://fleursdumal.org/poem/103> Brlić-Mažuranić, Ivana. "Šuma Striborova" at Priče iz davnine. Tuzla: Bosanska riječ, 2003.

Dedić, Arsen. Hej, haj brigade. performed by Ivica Bobinac. <https://songmeanings.com/songs/view/3530822107859491459/>

Filipović, Andrija. CONDITIO AHUMANA: Imanencija i ahumano u epohi Antropocena. Beograd: Karpos, 2019.

Hartman, Saidiya. "The End of White Supremacy, An American Romance". <https://bombmagazine.org/articles/the-end-of-white-supremacy-an-american-romance/>

Le Guin, Ursula K. The Word for World is Forest. New York: Berkley Publishing Group, 1976.

Le Guin, Ursula K. "Prostranija od carstva i sporija." at Savremenici budućnosti, ed. Živković, Zoran. Beograd: Narodna knjiga, 1983.

Marder, Michael. "Resist like a plant. On the Vegetal Life of Political Movements". Peace Studies Journal, Vol. 5, Issue 1, January 2012.

Marvell, Andrew. The Garden. <https://www.poetryfoundation.org/poems/44682/the-garden-56d23dec2ced>

Peroci, Ela. Maca papučarica. Zagreb: Mozaik knjiga, 2007.

Pozhenyan, Gregory. I'm such a tree... performed by Kamburova, Elena. <https://janesplean-blog.tumblr.com/post/22113436021/i-am-a-tree-i-am-a-tree-such-a-tree-do-you/amp>

Simon, Claire. Le bois dont les rêves sont faits. documentary film. France, 2015.

Supek, Rudi. Omladina na putu bratstva. Psiho-sociologija radne akcije. Beograd: Mladost. 1963.

Služba za uzgoj i zaštitu šuma. Priručnik za monitoring zdravstvenog stanja šuma i zaštite od potkornjaka. Kupres, 2016. https://www.hbsume.ba/public/files/prirucnik_monitoring_zdravstvenog_stanja_suma.pdf

Uredba o proglašenju Specijalnog rezervata prirode "Gutavica": 94/2011-3. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2011/94/2/reg>

Zakon o šumama. Sl. glasnik RS, br. 30/2010, 93/2012 i 89/2015. <http://www.vojvodinasume.rs/wp-content/uploads/2012/04/Zakon-o-sumama.pdf>
<https://hr.wikipedia.org/wiki/Bitumen>

Nepotpisani članak. "Jezive stvari su se događale ljudima koji su je sekli: Čarobna i ukleta šuma Gutavica". <https://www.opanak.rs/strasne-stvari-su-se-desavale-ljudima-koji-su-je-sekli-carobna-i-ukleta-suma-gutavica/>

Nepotpisani članak. "Na Sjeničkom aerodromu Dubinje, migovi propadaju 16 godina"

Nepotpisani članak. "Pešterska visoravan: Informacije i zanimljivosti" <https://www.turizmopedija.com/pesterska-visoravan/>

Narodna pesma nepoznatog autora. Kolaricu Paniću. <https://muzikaurazrednojnastavi.wordpress.com/2016/11/20/narodna-pesma-kolaricu-panicu/>

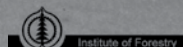
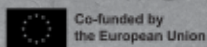
Svakog leta između 1978. i 1988. godine hiljade mladih ljudi iz cele Jugoslavije volontiralo je za pošumljavanje. Rad je organizovan kroz Omladinske radne akcije, okupljajući nove generacije u duhu bratstva i jedinstva.

Četrdeset godina kasnije 150.000 hektara zrele šume dominira pejzažom. Uprkos svim društvenim promenama koje su se odigrale — raspadu zemlje, ratovima, privatizacijama, ekocidima. Uprkos svim tajnama zakopanim u njoj, *Šumi*.

Od 18. do 25. avgusta 2024. godine, ponovo se okupljamo na Pešterskoj visoravni, ali ovoga puta smo tu ne samo da zasadimo novu šumu, već i da učestvujemo u kolektivnom stvaranju umetničkog rada "Kiše drugačije padaju".

HVALA svima koji učestvuju u međunarodnoj radnoj akciji pošumljavanja Pešterske visoravni "Mi sadimo šumu, šuma sadi nas!" kao i u učešću u filmu "Kiše drugačije padaju"! — *Dušica Dražić*

Finansijska podrška:

Partneri:

/ STUK / Morpho / KAAP / Muzej Jugoslavije

Produkcija: Out of Sight, Escautville, Stereovizija

Više o projektu: www.dusicadrazic.com/it-rains-differently i www.forest-encounters.net